

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДК 37.013.75

МЕЛЬНИКОВ Сергій Володимирович

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ І МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ
СІЛЬСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1997

00751208 (N)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий керівник — кандидат педагогічних наук

ВОЛОЩУК Іван Степанович.

Офіційні опоненти:

ДЬОМІН Анатолій Іванович,

доктор педагогічних наук, професор;

ТИМЕНКО Микола Петрович,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник.

Провідна установа — Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М.В.Гоголя.

Захист відбудеться "26" вересня 1997 року о 14 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 252001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розісланий "26" серпня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

професор М.П.Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Одним із завдань загальноосвітньої школи є підготовка підростаючого покоління до майбутньої трудової діяльності. Система трудової підготовки учнів сільської загальноосвітньої школи, що склалася в минулі десятиріччя, в наш час не може дати бажаних результатів, оскільки вона не враховує тих соціально-економічних змін, які відбуваються в економіці країни, а отже, і тих вимог, які висуває суспільство до сьогоднішніх працівників різних галузей народного господарства. Перехід від планової до ринкової економіки, запровадження різних форм власності на засоби виробництва, створення належних умов для ефективної підприємницької діяльності настільки змінюють характер виробництва і відповідних йому виробничих відносин, що уявлення про трудові процеси, які учні загальноосвітньої школи отримують з застарілих навчальних посібників чи в результаті залучення їх (шляхом використання традиційних організаційних форм) до суспільно корисної, продуктивної праці, стають мало придатними для формування в них готовності до майбутньої підприємницької діяльності. Проблема формування в старшокласників сільської загальноосвітньої школи готовності до підприємницької діяльності розглядається нами в контексті формування в учнівської молоді готовності до трудової діяльності взагалі. Тому модернізуючи структуру і зміст, розробляючи організаційні форми і методи залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки, ми використали класичні надбання педагогічної теорії і практики. Зокрема, в працях М.Данилова і М.Скаткіна неодноразово піднімалось питання про необхідність створення спеціальної педагогічної системи для розв'язання проблеми формування у випускників загальноосвітніх шкіл готовності до трудової діяльності. Шляхи розв'язання окремих аспектів

цієї проблеми розкриваються у працях О.Васильєва, А.Дьоміна, М.Жиделева, Е.Костяшкіна, В.Ледньова, М.Томліна, С.Шапоринського. В процесі дослідження нами використовувались загальні підходи до розробки систем трудового навчання, викладені в працях В.Мадзігона, В.Полякова, Д.Сметаніна Д.Тхоржевського. В розробці форм та методів залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності ми спиралися на результати досліджень П.Атутова, Д.Закатнова, Г.Левченка, Р.Лучечка, Н.Калініченко, К.Старченка, Р.Пустовойта та М.Тименка.

Разом з тим, проблема формування в сільських старшокласників готовності до підприємницької діяльності, окрім загальних підходів до свого розв'язання, характеризується певною специфікою як в постановці, так і в способах її розв'язання. Підприємницька діяльність учнів на відміну від суспільно корисної, продуктивної праці ставить перед ними вимогу не тільки успішно виконати поставлене трудове завдання, а, в першу чергу, знайти свою справу, максимально мобілізувати при цьому аналітичні та творчі здібності, а вже потім довести її розв'язання до завершення. У підприємницькій діяльності однаково важливо, як робити і що робити, чого не можна сказати про суспільно корисну, продуктивну працю.

У зв'язку з вище-казаним, проблема формування готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності сьогодні активно досліджується як психологами, так і педагогами. Серед отриманих результатів можна назвати виявлені особистісні якості, що мають бути притаманні підприємцю, зміст економічної, правової та психологічної освіти учнів тощо. Разом з тим, аналіз проведених досліджень дозволив нам зробити висновок про те, що серед проблем, які потребують негайного розв'язання, актуальною є проблема організаційних форм і методів залучення сільських школярів до підприємницької діяльності. Це і послужило основою у виборі теми нашого дисертаційного

дослідження.

Об'єкт дослідження: формування готовності сільських старшокласників до підприємницької діяльності.

Предмет дослідження: організаційні форми і методи залучення учнів 10-11 класів сільської загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності.

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити ефективність організаційних форм і методів залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності.

Дослідження підпорядковане перевірці такої **робочої гіпотези:** формування у сільських старшокласників готовності до підприємницької діяльності здійснюється більш ефективно, якщо:

- склад і структура змісту програм навчання учнів розробляється на основі організаційно-методичної моделі залучення учнів до праці;
- теоретична підготовка учнів до підприємницької діяльності детермінується практичним використанням отриманих знань, умінь та навичок з метою формування самостійності як визначальної якості особистості;
- продуктивна праця учнів максимально моделює трудові процеси та виробничі відносини, що її супроводжують.

У відповідності з метою та робочою гіпотезою були визначені такі **завдання дослідження:**

- вивчити результати досліджень проблеми готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності, представлені в психологічній та педагогічній літературі;
- проаналізувати наявну практику залучення учнів сільської школи до підприємницької діяльності;
- розробити критерії ефективності залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності;

— з'ясувати сутність педагогічних категорій “організаційна форма” та “метод” в контексті залучення учнів до підприємницької діяльності;

— розробити та експериментально перевірити організаційно-методичну модель залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності.

Теоретичною основою дослідження виступає концепція різностороннього розвитку особистості в процесі її навчально-трудової та професійної діяльності.

У процесі роботи над темою використані такі **методи дослідження**: аналіз наукових джерел, вивчення й узагальнення практики роботи окремих учителів та педагогічних колективів, анкетування та інтерв'ювання учнів, вчителів, батьків, експертна оцінка, спостереження, педагогічний експеримент.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалась теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій, зокрема, вченням про єдність свідомості і діяльності; детермінації психічного розвитку культурно-історичними умовами життя людини, застосуванням адекватних меті і завданням методів дослідження, статистичним аналізом отриманих кількісних даних, перевіркою гіпотези дослідження практичним впровадженням результатів дослідження в навчально-виховному процесі сільської загальноосвітньої школи.

Дослідно-експериментальна робота проводилась в чотири етапи з 1994 по 1997 роки.

Перший етап включав аналіз документів та матеріалів, присвячених розбудовчим процесам в Україні та переходу її господарства на ринкові економічні відносини, філософської, соціологічної, економічної, психолого-педагогічної та методичної літератури, передового педагогічного досвіду організації трудового навчання та виховання школярів. Це дозволило конкретизувати проблему та визначити основні

фактори, що обумовлюють ефективність залучення учнів сільської школи до підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин.

На другому етапі була теоретично обґрунтована підприємливість як якість особистості, критерії її сформованості, основні детермінанти, що обумовлюють становлення цієї якості особистості. На основі визначених теоретичних положень був проведений аналіз стану педагогічної практики залучення старшокласників до підприємницької діяльності, виховання в них якостей підприємливої людини, а також ставлення сільських учнів до занять бізнесом.

На третьому етапі дослідження була розроблена організаційно-методична модель залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин, що склалися в Україні, та визначені організаційно-педагогічні умови її впровадження в навчально-виховну практику роботи сільської школи.

На четвертому етапі здійснювалась апробація розробленої організаційно-методичної моделі в процесі дослідно-експериментальної роботи в середніх школах с.Іванівка, с.Гончарівське, с.Ушня Чернігівської області, після чого була проведена дослідна перевірка ефективності розробленої моделі в інших сільських загальноосвітніх школах.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці концептуального положення про формування в сільських старшокласників готовності до підприємницької діяльності, згідно з яким готовність до підприємницької діяльності є структурно замкнута і змістовно відкрита система теоретичних знань, практичних умінь та професійно значущих якостей школяра.

Теоретичне значення дослідження:

— розкрито соціально-економічні та психолого-педагогічні аспекти залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності;

— розроблено критерії ефективності залучення сільських

- старшокласників до підприємницької діяльності;
- з'ясовано сутність педагогічних категорій “організаційна форма” і “метод” залучення учнів до підприємницької діяльності;
- теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено ефективність впровадження організаційно-методичної моделі залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності.

Практичне значення дослідження:

— На основі отриманих результатів дослідження розроблено програми та підготовлено методичні рекомендації з проблем економічного виховання старшокласників загальноосвітньої школи та підготовки їх до підприємницької діяльності.

— Результати дослідження частково використані при підготовці навчально-дидактичних матеріалів для учнів сільських шкіл.

— Матеріали дослідження можуть бути використані при вдосконаленні навчальних програм загальноосвітньої школи, а також при підготовці підручника з питань організації підприємницької діяльності сільських старшокласників.

Впровадження результатів дослідження. Теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені організаційні форми та методи залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності впроваджені при створенні в селах Іванівка, Гончарівське Чернігівської області шкільних учнівських комерційних об'єднань.

Апробація результатів дослідження.

Основні положення були використані в процесі читання лекцій та проведення практичних занять на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Чернігівському педагогічному інституті, при читанні спецкурсу студентам індустріально-педагогічного факультету Чернігівського педінституту, в доповідях на науково-практичних конференціях, присвячених вдосконаленню навчально-виховного процесу сучасної

школи.

На захист виносяться:

1. Критерії готовності сільських старшокласників до підприємницької діяльності.
2. Організаційно-методична модель залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності.
3. Зміст, організаційні форми та методи залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків.

У вступі обгрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання і методи дослідження; розкриті наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження, вірогідність одержаних результатів; подані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, сформульовані положення, винесені на захист.

Перший розділ "Теорія і практика залучення учнів до підприємницької діяльності" присвячений аналізу теоретичних обгрунтувань залучення учнівської молоді до продуктивної трудової діяльності та визначенню практичних засад впровадження продуктивної праці учнів в навчально-виховному процесі сучасної школи.

У першому параграфі "Психолого-педагогічні та соціально-економічні аспекти залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності" проведено аналітичний огляд літератури з проблеми, в ході якого ми прийшли до висновку, що одним з найголовніших і найскладніших завдань на сучасному етапі розвитку українського бізнесу є **позитивне** входження людини як підприємця в нові для неї

соціальні, юридичні, економічні стосунки з суспільством. При цьому, з боку суб'єкта підприємницької діяльності вимагається певна зміна (і вона є нелегкою для людини) економічного, соціального мислення, поява нового відношення до державних, соціальних інститутів, що призводить до перебудови особистості суб'єкта, зміни її структури.

Тому на сучасному етапі розвитку суспільства надзвичайно важливо саме загальноосвітній школі поставити своїм завданням готувати молодь до життя і трудової діяльності в нових економічних умовах, допомогти їй знайти своє професійне покликання.

У зв'язку з цим вважаємо, що одним із завдань національної школи є підготовка молоді до соціального і трудового життя в умовах ринкової економіки шляхом залучення певної частини школярів до підприємницької діяльності.

Готовність учнів випускних класів до трудової діяльності в ринкових умовах, за нашим визначенням, є інтегральним особистісним утворенням, що включає стійке прагнення до праці в галузі підприємницької діяльності, наявність в учнів необхідних знань, умінь і навичок, а також певних типологічних, в тому числі характерологічних особливостей, які забезпечують ефективність професійного функціонування у відповідній галузі підприємницької діяльності.

В радянські часи проводилися дослідження, спрямовані на економічне виховання школярів і здобуття ними економічної освіти. Відомі програми факультативних курсів економічної спрямованості, відповідні навчальні посібники та методичні рекомендації. Але вони, звичайно, орієнтовані на розкриття соціалістичного способу виробництва і тому в наш час впровадження ринкових відносин є застарілими.

У зв'язку зі змінами соціально-економічної ситуації в нашій країні перед випускниками школи, в тому числі сільської, вперше за багато років постала дилема вибору напрямку майбутньої трудової діяльності.

Її сутність полягає в тому, що випускники сільських шкіл можуть почати роботу в сільськогосподарських підприємствах державного підпорядкування або піти працювати до сільськогосподарського приватного власника. Разом з тим, вони можуть почати зразу ж після закінчення школи працювати в якості самостійного економічного суб'єкту або стати співвласником певного приватного підприємства.

Звичайно, вирішення цієї дилеми в умовах вільного суспільства повністю покладається на саму особу, і ніякого тиснення з боку державних установ бути не може.

Тому ми прийшли до висновку, що для забезпечення свободи та усвідомлення вибору напрямку майбутньої трудової діяльності структура і зміст трудової підготовки молоді в шкільні роки повинна бути іншою, ніж вона дотепер існує.

У §2 "Критерії ефективності залучення школярів до підприємницької діяльності" визначена сутність підприємницької діяльності як такої, де головна мета її суб'єкта — організація потенційно прибуткової праці, коли підприємець, враховуючи всі можливі ризикові шляхи, вибирає ті з них, що мають, з одного боку, оптимальний ступінь ризику, а з іншого — максимально економічно прибуткові. Такий вид діяльності ми вважаємо за доцільне розглядати як особливий вид творчої активності.

При виділенні критеріїв ефективного залучення учнів до підприємницької діяльності в першу чергу слід звернутись до тих змін, які відбуваються в структурі особистості. Ці зміни проявляються в соціально значимій поведінці учнів. Нашими вихідними положеннями стала концепція особистості, яка базується на принципі системності. Це теорія фіксованої установки Д.Узнадзе і його послідовників, а також диспозиційна концепція особистості В.Ядова. Слід виділити також сформульований А.Петровським принцип діяльнісного опосередкування особистості, який наголошує, що особистість можна зрозуміти

тільки в системі стійких зв'язків, опосередкованих змістом, цінностями, смислом спільної діяльності для кожного з її учасників.

Критерії ефективного залучення учнів до підприємницької діяльності можуть бути виділені, виходячи з даних концепцій, в площині того, як особистість оцінює і мотивує свою власну економічну діяльність, в тому, як проявляються її індивідуальні риси і якості, і які є можливості для педагогічного впливу на особистість з метою активізації її діяльності.

При цьому активізація школяра в підприємницькій діяльності, на наш погляд, може бути здійснена, як через зовнішні впливи, так і через внутрішній потенціал особистості учня.

Виходячи з результатів психолого-педагогічних досліджень та нашої практики, ми переконалися, що залучення старшокласників до трудової діяльності у галузі бізнесу може сприяти розвитку такого інтегрального особистісного утворення, яке включає стійкий потяг до праці у галузі підприємницької діяльності, наявність спеціальних знань, вмінь, та навичок, а також комплекс індивідуально-психологічних (вольових, емоційних, характерологічних якостей), які забезпечують високу ефективність професійного функціонування людини у цій галузі.

Для більш об'єктивної, науково обгрунтованої оцінки ефективності процесу формування готовності школярів до професійної діяльності нами запропоновані критерії, розроблені на основі структурного аналізу, що дозволяє визначити ефективність залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності. Зміст критеріїв розрізняється за тими факторами, що обумовлюють ефективність входження в підприємницьку діяльність. В роботі детально описані чинники (рис.1), що впливають на зміст кожного критерію і подається характеристика останніх.

У §3 "Результати експериментального вивчення практики залучення учнів сільської загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності" висвітлюються дані констатуючого експерименту, в

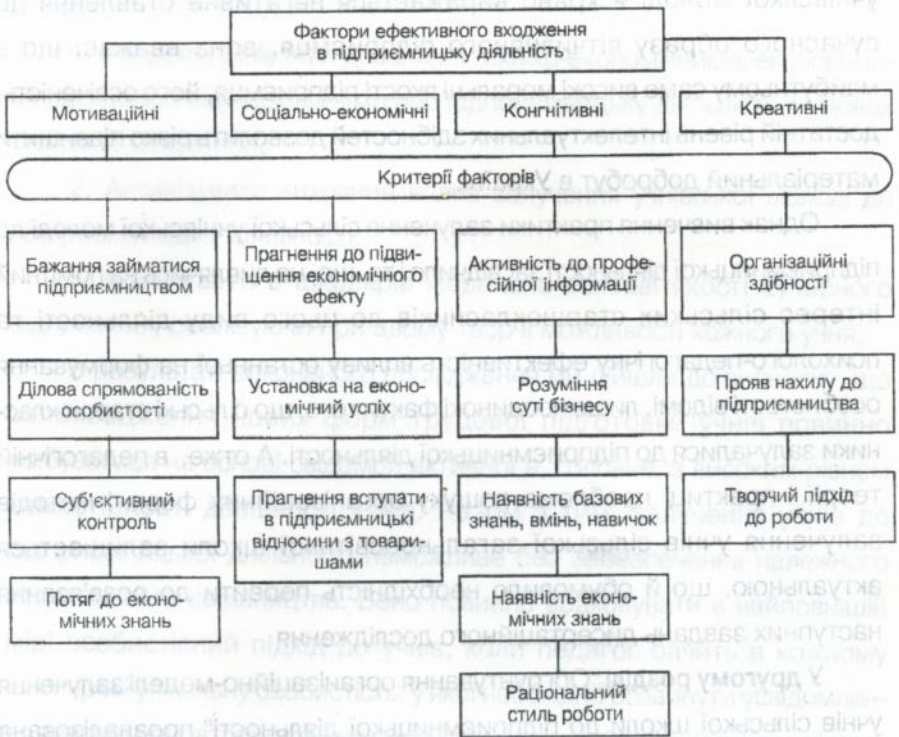

Рис. 1. Критерії ефективності залучення учнів до підприємницької діяльності.

результаті якого ми дійшли висновку, що в старшокласників сільської школи спостерігається досить низький рівень економічної освіченості, вони погано розуміються на реаліях ринкового способу виробництва, але, разом з тим, в учнів ми спостерігали стійке прагнення до здобуття цих знань. Найбільш престижними професіями серед старшокласників сільських шкіл є ті, що тісно пов'язуються з приватним виробництвом, і свої майбутні професійні наміри учні старших класів хотіли б пов'язати з підприємницькою діяльністю. Незважаючи на те, що в цілому в

учнівської молоді яскраво виражається негативне ставлення до сучасного образу вітчизняного підприємця, вона вважає, що в майбутньому саме високі моральні якості підприємця, його освіченість, достатній рівень інтелектуальних здібностей дозволить різко підвищити матеріальний добробут в Україні.

Однак вивчення практики залучення сільської учнівської молоді до підприємницької діяльності засвідчило і те, що, не дивлячись на помітний інтерес сільських старшокласників до цього виду діяльності та психолого-педагогічну ефективність впливу останньої на формування особистості відомі, лише поодинокі факти того, що сільські старшокласники залучалися до підприємницької діяльності. А отже, в педагогічній теорії і практиці проблема пошуку організаційних форм і методів залучення учнів сільської загальноосвітньої школи залишається актуальною, що й обумовило необхідність перейти до розв'язання наступних завдань дисертаційного дослідження

У другому розділі “Обґрунтування організаційно-моделі залучення учнів сільської школи до підприємницької діяльності” проаналізована дидактична сутність категорій “форма” і “метод” в контексті організації підприємницької діяльності учнів, розглянуті теоретичні і практичні підходи до побудови педагогічної моделі залучення учнів сільської школи до підприємництва і подані результати перевірки ефективності розробленої моделі.

Перший параграф присвячений з'ясуванню змісту категорій “форма” і “метод” в контексті організації підприємницької діяльності.

В результаті вивчення концептуальних документів з розвитку національної школи, узагальнення практики підготовки сільської учнівської молоді до праці в умовах ринкових відносин ми дійшли до висновку, що, впроваджуючи в практику школи елементи підприємницької діяльності учнів сільської школи, необхідно дотримуватись таких

целей:

1. Озброїти учнів інтегрованими техніко-економічними, екологічними, психологічними знаннями про підприємницьку діяльність в умовах сільської місцевості.
2. Активізувати виховний вплив залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності.
3. Формувати в школярів морально-вольові якості сучасного підприємця, реалізуючи при цьому творчі можливості кожного учня.

В результаті виконаного дослідження ми дійшли до висновку, що запровадження нових форм трудової підготовки учнів повинно відбуватися на основі свідомої, активної а, головне, з високим рівнем самостійності діяльності учнів. Разом з тим, залучення учнів до підприємницької діяльності неможливе без забезпечення належного педагогічного керівництва. Воно повинно враховувати в найповнішій мірі особистісний підхід до учнів, коли педагог бачить в кожному школяреві унікальну особистість, у якій необхідно розвинути усвідомлення власної неповторності і одночасно причетності до соціального цілого. Так як процес виховання підприємливості будується і здійснюється на основі включення старшокласників до активної самостійної діяльності, а педагогічне керівництво зумовлює розвиток цієї самостійності, то педагогічне керівництво ми розглядаємо як засіб створення середовища, необхідного для формування в учнівській молоді готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин.

Успіх залучення учнів до підприємницької діяльності залежить від того, наскільки успішно враховані регіональні економічні проблеми при створенні самостійних учнівських об'єднань. Тому вибір напрямку підприємницької діяльності залежить від економічних потреб певного регіону.

Розробляючи методи залучення учнів до підприємницької

діяльності, ми намагалися знайти ті, що допоможуть найповніше ознайомити старшокласників з особливостями роботи людини в сфері бізнесу, з вимогами, що висуває цей вид трудової діяльності до загальної та спеціальної підготовки людини, її готовності до перманентного навчання, розвитку психічних якостей підприємливої людини. В результаті ми дійшли висновку, що необхідно включити до предметної структури окремий курс, спрямований на вивчення наукових основ сучасної економіки та особливостей діяльності людини в сфері бізнесу. Вивчення теоретичного матеріалу повинно бути поєднано з навчально-практичною діяльністю учнів в шкільних фірмах різного профілю. При цьому учні самостійно розробляють бізнес-плани (на основі здобутих знань з маркетингу), виступають в ролі менеджерів.

У другому параграфі "Теоретичні та практичні підходи до розробки організаційних форм і методів залучення учнів сільської школи до підприємницької діяльності" на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної, економічної, методичної літератури, результатів констатуючого експерименту, визначення форм і методів залучення учнівської молоді до підприємницької діяльності ми обґрунтували методичні засади моделі організації підприємницької діяльності старшокласників сільської школи так, щоб вона органічно вписувалася в навчально-виховний процес, була технологічною і відповідала виховній системі будь-якої школи сільської місцевості зі сталими гуманістично-демократичними принципами.

Організаційна модель була побудована за трьома напрямками, що забезпечували виховний процес в ході залучення старшокласників до підприємницької діяльності:

1. Озброєння учнів знаннями, необхідними для трудової діяльності в умовах ринкової економіки, які забезпечували переорієнтацію та формування **ринкової свідомості** і мотивів трудової діяльності.

2. Забезпечення розвитку в учнів **якостей підприємливої** людини через організацію навчально-трудової діяльності в бізнесі.

3. Забезпечення становлення в учнів **необхідного досвіду** підприємницької діяльності, вироблення в них переконань в перевагах трудової діяльності бізнесового напрямку та **потреби в активній** діяльності в умовах ринкової економіки.

З метою концентрації і конкретизації цілеспрямованого впливу на учнів весь комплекс практичних заходів залучення учнів до підприємницької діяльності ми поділили на такі три блоки: 1. “Я і підприємницька діяльність”, 2. “Основи ринкової економіки” і 3. “Основи підприємництва”. Перший блок включав заходи, що забезпечували засвоєння учнями сутності тих особистісних якостей, що притаманні людині, яка успішно працює в умовах ринкової економіки. Другий блок передбачав озброєння старшокласників знаннями про ринкові відносини та ринкову економіку, а третій — реалізувався шляхом створення при школах учнівських фірм з відповідним юридичним статусом, де учні самостійно працювали, отримуючи педагогічну допомогу. Діяльність учнів за різноманітністю змісту, форм і методів поетапно об’єднувалась в загальні організуючі форми зі своєю структурою та вимогами до учнів, створювався уклад життя ділової людини, який вимагав дотримання бюджету часу, певного розпорядку, інтенсивної навчальної і трудової діяльності, учні були введені в ситуацію добровільного вибору власного напрямку своєї трудової діяльності. В дисертації детально описуються форми та методи організації учнівських підприємств на прикладах шкіл с. Іванівка та с. Гончарівське Чернігівської області.

Третій параграф “Дослідна перевірка ефективності розробленої моделі залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності” присвячений апробації запропонованої моделі залучення старшокласників до підприємництва, яка передбачала: перевірку

можливості практичного застосування розробленої моделі в шкільній практиці і та оцінку її формуючого ефекту.

Формуючий експеримент був побудований за методом двох груп. Експериментальну групу склали 269 учнів зазначених сільських шкіл, а контрольна група (з учнів цих шкіл) налічувала 297 учнів.

Ефективність залучення старшокласників до підприємницької діяльності перевірялась у відповідності з виділеними критеріями, за якими був підібраний комплекс психологічних методик, спеціальні контрольні заміри знань і вмінь, проводились спостереження, бесіди з учнями, батьками, вчителями.

Експериментально-дослідна перевірка ефективності залучення старшокласників до підприємницької діяльності в цілому дала позитивні результати, що підтвердилось в ході аналізу рівнів вихованості підприємливості старшокласників експериментальних та контрольних класів. Так, якщо до початку формуючого експерименту соціально значущими мотивами в виборі трудової діяльності керувалися 39,1% учнів, то після його завершення кількість цих учнів зросла майже вдвоє, в той час як в контрольній групі залишилась практично незмінною, а в окремих випадках — знизилась.

Позитивний вплив залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності виявився і в динаміці росту таких якостей, як самоорганізованість, установка на успіх, рішучість. Вказані якості особистості в учнів контрольних класів практично залишились на тому ж самому рівні.

Ефективність розробленої моделі залучення старшокласників сільських шкіл до підприємництва позначилась в розумінні учнями сутності ринкових відносин. Так, 90,4% учнів експериментальних класів продемонстрували добре розуміння ринкової економіки, а у контрольних класах лише 31,3%

Таким чином, одержані дані підтвердили ефективність створених організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових відносин. Ми переконались, що формування готовності до підприємницької діяльності забезпечується найкраще шляхом цілеспрямованого включення учнів у продуктивну, творчу навчально-трудова діяльність в галузі підприємництва. Найбільш сприятливі умови для цього створюються в процесі трудового навчання школярів, що здійснюється в два етапи: профільне і професійне навчання і забезпечує цілісність змісту, форм, методів, засобів навчання і виховання.

Процес виховання підприємливості як риси особистості позитивно впливає на загальний розвиток особистості старшокласників та відкриває можливості для активного самовдосконалення. При цьому у більшості учнів, що залучаються до активної підприємницької діяльності під педагогічним керівництвом, значно покращуються емоційно-вольовий та моральний стани. В свою чергу, загальний рівень розвитку особистості є важливою передумовою виховання підприємливості. Тому в практичній діяльності педагогічно виправданим є умовна диференціація старшокласників за рівнем підприємливості, як якості особистості.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підстави до таких висновків:

1. Формування практичного і психологічного компонентів готовності до професійної діяльності спирається на взаємообумовлені зміни в емоційно-вольовій, операційно-технічній, інтелектуальній сфері особистості, які стимулюють розвиток сфери самосвідомості. В свою чергу, самосвідомість впливає на розвиток всіх інших особистісних утворень, здійснюючи регулятивну функцію процесу формування

особистості.

2. У відповідності з особливостями розвитку особистості учня в старшому підлітковому і молодшому юнацькому віці формування готовності до підприємницької діяльності в процесі трудового навчання повинно здійснюватись у два етапи. На першому етапі, в процесі профільного навчання, формується базова готовність учня до підприємницької діяльності, що завершується обґрунтованим вибором конкретної трудової діяльності в цій галузі. На другому етапі, в ході професійної підготовки, здійснюється перевірка і уточнення зробленого вибору, на основі базової ГТД відбувається формування готовності учнів до обраного виду діяльності.

3. Про педагогічну ефективність залучення учнів до підприємницької діяльності потрібно перш за все судити на основі того, наскільки учнівське підприємництво позитивно позначається на когнітивних і креативних якостях особистості школяра, на його соціально-ціннісних орієнтаціях та на окремих якостях його характеру.

4. Економічний ефект підприємницької діяльності можна брати до уваги лише як допоміжний, побічний критерій, але як такий, що виконує роль своєрідного каталізатора, роль стимула, що підсилює дію основних критеріїв.

Виховний ефект залучення старшокласників до підприємницької діяльності отримується, якщо при цьому педагогічне керівництво здійснюється за такими трьома напрямками:

- а) озброєння учнів знаннями, необхідними для трудової діяльності в умовах ринкової економіки, які забезпечували переорієнтацію та формування ринкової свідомості, мотивів трудової діяльності;
- б) забезпечення розвитку якостей підприємливої людини через організацію навчально-трудова діяльності в бізнесі, яка вимагає прояву особистісних якостей старшокласників;
- в) забезпечення формування в старшокласників мінімально

необхідного досвіду підприємницької діяльності.

5. Організацію приватних підприємств при школах потрібно проводити в два етапи.

На першому — підготовчому — етапі старшокласники вводяться в ситуацію добровільної праці при об'єктивній потребі школи в учнівській допомозі в матеріальному відношенні.

Другий етап залучення старшокласників до підприємницької діяльності — активна трудова діяльність у створенні шкільних приватних фірм.

6. Така форма організації трудової діяльності учнів, де школярі реально працюють відповідно до умов ринкової економіки, повинна бути цілеспрямована з боку педагогічного колективу, але педагогічне керівництво при цьому повинно мати форму поради, допомоги, пропозицій, підтримки і позбавлене всякого примусу, регламентації, тиску. За таких умов створюється великий педагогічний простір для формування в учнівській молоді позитивного відношення до праці в умовах ринкових відносин.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА

(за темою дослідження)

1. Мельников С.В. Розвиток самостійності як властивості особистості під впливом залучення школярів до підприємницької діяльності // Національні та регіональні традиції в системі навчання та виховання студентів і школярів: Збірник наукових статей. — К., 1996. — С. 70-72.
2. Мельников С.В. Підприємницька діяльність як засіб самовизначення учнів старшого шкільного віку // Психологія та педагогіка. — 1997. — № 2. — С. 28-32.
3. Мельников С.В. Організація навчання підприємницькій діяльності старшокласників в сільських загальноосвітніх школах: Методичні

рекомендації. — Чернігів, 1997. — 24 с.

4. Мельников С.В. Форми та методи залучення сільських учнів до підприємництва: Методичні рекомендації. — Чернігів, 1997. — 27 с.

МЕЛЬНИКОВ С.В. Організаційні форми і методи залучення сільських школярів до підприємницької діяльності. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 — теорія та історія педагогіки. Інститут педагогіки АПН України. — Київ, 1997.

У дисертації теоретично обгрунтована та експериментально перевірена концептуальна позиція формування у сільських учнів готовності до підприємницької діяльності за допомогою організаційно-методичної моделі залучення старшокласників до підприємницької діяльності, визначені педагогічні умови її впровадження у навчально-виховний процес роботи сільської загальноосвітньої школи. Розроблені критерії ефективності залучення сільських старшокласників до підприємницької діяльності. З'ясована сутність педагогічних категорій "організаційна форма" та "метод" залучення школярів до підприємницької діяльності.

МЕЛЬНИКОВ С.В. Организационные формы и методы привлечения сельских учащихся к предпринимательской деятельности. Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины. — Киев, 1997.

В диссертации теоретически обосновано и экспериментально проверено концептуальное положение о формировании в сельских учащихся готовности к предпринимательской деятельности с помощью организационно-методической модели привлечения старшеклассников к предпринимательской деятельности, определены педагогические

условия ее внедрения в учебно-воспитательный процесс работы сельской общеобразовательной школы. Разработаны критерии эффективности привлечения сельских старшеклассников к предпринимательской деятельности. Выяснена сущность педагогических категорий “организационная форма” и “метод” привлечения учащихся к предпринимательской деятельности.

MELNIKOV S.V. Organization forms and methods of rural pupils' drawing in the enterprising activities. — Manuscript.

Thesis for the completion of candidate's degree in pedagogics. Speciality 13.00.01 — theory and history of pedagogics. The Institute of Pedagogics of the Ukrainian A.P.S. — Kyiv, 1997.

It was theoretically grounded and experimentally tested the conceptual position of the forming the pupils' readiness to the enterprising activity with the help organizationally-methodically model of the drawing senior pupils in the enterprising activity, it was determined the pedagogical condition of its taking roots into the process countryside general secondary school in this thesis.

It was worked out the criteria of the effectiveness of the drawing the rural senior pupils to the enterprising activity.

It was found out the essence of the pedagogical categories of “organizational form” and “method” of the drawing the pupils to the enterprising activity.

Ключові слова: залучення до підприємницької діяльності, організаційні форми та методи залучення до підприємницької діяльності, критерії ефективності залучення до підприємницької діяльності, модель залучення до підприємницької діяльності.

Підписано до друку *7.08.1997* Формат 60x84/16. Офсетний друк

Папір офсетний. Умов. друк. арк. *1,2* Об.-вид. арк.

Тираж *100* прим. Замовлення N *387*

Підрозділ ОД ЧнЦНТЕІ, 250000, м. Чернігів, вул. Урицького, 39

433249

AB 38.413